

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ,
ЩО ПРАЦЮЮТЬ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ,
ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЇХ ФОРМУВАННЯ
ЗАСОБАМИ СИСТЕМИ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ**

Стаття присвячена проблемі формування професійних компетентностей сучасного педагога, що працює з обдарованими дітьми, засобами методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів в умовах сталого розвитку.

Ключові слова: компетентність, компетенція, професійний розвиток, освітні інновації, інноваційна діяльність, підвищення кваліфікації.

Статья посвящена проблеме формирования профессиональных компетентностей современного педагога, работающего с одаренными детьми, средствами методической работы общеобразовательных учебных заведений в условиях стабильного развития.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, профессиональное развитие, образовательные инновации, инновационная деятельность, повышение квалификации.

This article has dedicated to the problem of forming the modern professional competence of the teacher working with gifted children by means of methodical works of secondary schools in conditions of sustainable development.

Key words: competence, competencies, professional development, educational innovations, innovative activity, in-plant training.

Актуальність. Освіта має вирішальне значення для формування інтелектуального потенціалу, побудови демократичного суспільства, здобуття знань, необхідних для удосконалення всіх сфер життя. Відомий сучасний американський філософ Алвін Тоффлер, аналізуючи феномен трансформації сучасних суспільств, стверджує, що «світ, який швидко утворюється від зіткнення нових цінностей і технологій, нових геополітичних відносин, нових стилів життя й засобів сполучення, вимагає зовсім нових ідей і аналогій, класифікацій і концепцій. Ця концепція відображає сьогоднішню парадигму суспільного буття та лежить в основі формування освітніх цілей розвинутих держав світу» [4, с.14].

«Який би конкретний шлях не вибрала країна для подолання свого відставання, їй потрібно підвищити рівень і якість своїх людських ресурсів. Тобто людина та її мислення повинні бути інноваційними» [5, с.42].

Компетентнісний підхід вважається ключовою інноваційною ідеєю сучасної освіти. Принцип професіоналізму передбачає наявність обов'язкової спеціальної підготовки педагога для роботи на високому сучасному рівні. Відповідність освіти посаді всіх суб'єктів освіти забезпечується періодичним підвищенням їх кваліфікації як у закладах післядипломної освіти, так і засобами методичної роботи з педагогами на місцях.

На нашу думку, проблема формування компетентностей педагогів існує у трьох площинах: теоретичній, практичній і науковій. У теоретичній площині ми повинні відійти від дискусійного характеру проблеми у сучасній вітчизняній та світовій педагогічній науці і представити своє розуміння визначень та дефініцій у поняттях «компетенція» та «компетентність». Розбіжності у їх розумінні можуть стати вагомою перепорою у просуванні вперед.

У практичній площині ми повинні запропонувати ефективні й результативні форми і методи впровадження компетентнісного підходу і формування професійних компетенцій. Означені завдання необхідно реалізовувати паралельно і одночасно.

У науковій площині процес упровадження компетентнісних технологій повинен супроводжуватися науковими дослідженнями і експериментами.

Метою статті є теоретичне осмислення проблеми та пошук шляхів, форм і методів, які були б ефективними і результативними у методичній роботі навчальних закладів щодо формування професійних компетенцій та компетентностей педагогів, що працюють з обдарованими дітьми.

Аналіз досліджень та публікацій. Сучасні вітчизняні дослідники продовжують пошук шляхів удосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів. Теоретичні та прикладні аспекти професійної компетенції та компетентності вивчають такі вчені, як Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, С. А. Калашнікова, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, С. Е. Трубачева, Ю. І. Мальований, О. В. Сухомлинська, Л. Л. Хоружа, М. О. Холодна та ін.

Серед учених неодноразово розгорталася дискусія щодо визначення такого *освітнього індикатора*, яким можна було б оцінювати якість освіти. У зв'язку з цим *новим концептуальним орієнтиром*, що впливав би на формування змісту освіти, її методів, критеріїв тощо, було визначено *компетентність*, а спосіб розвитку означеного утворення – *компетентнісним підходом*. В українській педагогіці спроба наблизитися до адекватного розуміння термінів «компетенція» й «компетентність» триває майже десять років. Компетенція визначається як «загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Отже, поняття компетентності не зводиться тільки до знань і навичок, а належить до сфери складних умінь і якостей особистості» [7, с. 178-183].

Виклад основного матеріалу. Вперше поняття «компетенція», «ключові компетенції» почали використовуватися у США в сфері бізнесу в 70-х роках

минулого століття, що було пов'язано з проблемою визначення якостей майбутнього співробітника, які повинні впливати на успішність його професійної діяльності. Ці якості і стали називатися компетенціями. З самого початку компетенції протиставлялися спеціальним знанням та вмінням, що безпосередньо пов'язані з реалізацією конкретної професійної діяльності, і почали розглядатися як самостійні універсальні складові будь-якої професійної діяльності. У зв'язку з цим постало питання: а чи можливо навчити компетенціям? Таким чином проблематика компетенцій потрапила в освіту.

У чому ж причина такого інтересу до означених понять? У першу чергу, це пов'язано із системними змінами, що відбулися у сфері праці й управління в західній економіці в останні десятиріччя. «Інформаційний вибух», що виник унаслідок використання інформаційних технологій, призвів не тільки до збільшення у десятки разів об'єму інформації, але й до її швидкого старіння і постійного оновлення. Це стосується і наукових розробок, швидке впровадження яких у виробництво призводить до принципових змін не тільки в економічній діяльності, але й у повсякденному житті людей. Список професій оновлюється більше ніж на 50% кожні 7 років, і для того, щоб бути успішним, людині приходится змінювати не тільки місце роботи, але й перекваліфіковуватися в середньому 3-5 разів за життя. Постійні зміни стали нормою життя сучасного суспільства. У подібних обставинах продуктивність професійної діяльності залежить не лише від володіння раз і назавжди вивченою спеціальною інформацією, але й від уміння орієнтуватися в інформації, від ініціативності, здатності самостійно вирішувати проблеми, здійснювати самоосвіту.

Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття «компетентність» як «здатність застосовувати знання й уміння», що забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях. В останніх публікаціях ЮНЕСКО поняття компетентності трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, застосованих у повсякденні. На останній конференції міжнародного рівня, що відбулася завдяки участі ЮНЕСКО, Міністерства освіти Норвегії (Департаменту технічної освіти та професійної підготовки) у 2004 р., учені дійшли згоди в трактуванні поняття компетентності як *здатності застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях. Компетентність – поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей та від умінь до знань* [8, с.6].

Згідно з означенням Міжнародного департаменту стандартів з навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI), *поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття «компетентність» передбачає набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності* [9].

В Україні активні дослідження, пов'язані з компетентнісним підходом в освіті, були розгорнуті на початку XXI століття. Сьогодні серед української педагогічної громадськості, на сторінках педагогічної преси, у змісті нормативних документів, що регламентують розвиток освітніх процесів, активно пропагується теза про необхідність запровадження компетентнісного підходу. Проте аналіз літератури з означеної проблеми свідчить про складність, багатовимірність трактування понять «компетентність» і «компетенція». Українська освіта лише починає оперувати даними поняттями у тому сенсі, який пропонують європейські країни. Тому спробуємо визначитися у сутності ключових понять проблеми, що аналізується.

Необхідність чіткого розмежування категорій «компетентність» і «компетенція» зумовлена тим, що в науковій літературі цим термінам нерідко можна знайти взаємозаміну. Такий підхід знайшов своє відображення і в окремих освітянських документах. Так, у Державному стандарті базової і повної середньої освіти зустрічаємо вжиті в однаковому значенні терміни «соціальна, комунікативна, комп'ютерна компетентність» [1, с. 4] і «формування комунікативної та літературної компетенції» [1, с. 7]. Водночас у наказі МОН України «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи» обумовлено, що освітня компетенція є сукупністю взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня відносно певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності. Компетенція – це суспільна норма, вимога, яка сама по собі не є характеристикою індивіда. Нею вона стає у процесі засвоєння і рефлексії учня, перетворюючись у компетентність [3].

Зупинимося детальніше на наступних визначеннях.

Компетенція у перекладі з латинської означає коло питань, у яких людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом. Поняття компетенції є результатом не тільки загальної освіти, а й освітнього досвіду людини в цілому. Компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, способів діяльності, досвіду), що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності. Хочу підкреслити, що поняття компетенції не зводиться ні до знань, ні до вмінь, ні до навичок. Головне – це єдність означених якостей, позитивне ставлення до тієї сфери, що охоплена компетенцією, а також особистісні якості, які сприяють ефективному вирішенню проблеми.

Компетентність – це компетенція в дії, міра включеності людини в діяльність. На відміну від знань, умінь, навичок, що передбачають дію за аналогією, компетентність включає досвід успішного здійснення самостійної діяльності, уміння приймати ефективні рішення у незнайомих ситуаціях. З цього приводу російський психолог Марина Холодна зазначає, що «різниця між знаючою і компетентною людиною інтуїтивно зрозуміла кожному. Порівняймо, наприклад, знаючого лікаря і компетентного: знаючий лікар – знає і намагається лікувати, тоді як компетентний – знає і виліковує» [6, с. 384].

Надалі ми будемо розмежовувати поняття «компетенція» і «компетентність», маючи на увазі під компетенцією деяку відчужену, наперед задану вимогу до освітньої підготовки учня, що необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, а під компетентністю – його особистісну якість. Тобто компетентність є характеристикою людини, а компетенція – того, чим вона вже володіє (здібності, уміння).

Компетентність педагога, що працює з обдарованими дітьми, потрібно розглядати як здатність до певної специфічної діяльності, яка включає в себе вміння, здатність успішно вести пошук і здійснювати розвиток природних здібностей, талантів та обдарувань учнів.

Компетентнісний підхід в освіті на противагу концепції «засвоєння знань» передбачає опанування учнями різноманітними вміннями, що дозволять їм у майбутньому діяти ефективно в ситуаціях професійного, особистого і суспільного життя. Компетентнісний підхід зумовлює посилення прикладного, практичного характеру всієї шкільної освіти і полягає в тому, щоб не збільшувати обсяги інформованості людини в різних предметних галузях, а допомогти їй самостійно вирішувати проблеми в незнайомих ситуаціях.

Педагогічними умовами побудови змісту навчання на основі компетентнісного підходу можуть бути:

- проектування навчального середовища, спрямованого на формування у школярів системи ключових компетенцій;
- конструювання змісту навчання як передачі суспільного досвіду у суб'єктивний досвід особистості і забезпечення дієвого характеру його засвоєння;
- діагностика процесу формування ключових компетенцій школяра.

Які ж життєві компетенції учнів повинен сформувати педагог у процесі своєї діяльності?

Досліджуючи проблеми формування життєвої компетентності, І. Г. Єрмаков стверджує: «Щоб знайти своє місце в житті, ефективно освоїти життєві і соціальні ролі, випускник української школи має володіти певними якостями й уміннями:

- бути гнучким, мобільним, конкурентоздатним, уміти інтегруватись у динамічне суспільство, презентувати себе на ринку праці;
- використовувати знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем;
- генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення й нести за них відповідальність;
- володіти комунікативною культурою, вміти працювати в команді;
- уміти запобігати та виходити з будь-яких конфліктних ситуацій;
- уміти здобувати, аналізувати інформацію, отриману з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення;
- дбайливо ставитися до свого здоров'я і здоров'я інших як найвищої цінності;
- бути здатним до вибору серед численних альтернатив, що пропонує сучасне життя» [2, с. 68].

Враховуючи специфіку і особливості обдарованих дітей, компетентний учитель повинен розкрити у них особливі якості і вміння: розуміння і усвідомлення своєї нестандартності, відповідальності за розвиток природного дару, сформувані коло інтересів, що відповідають внутрішнім потребам, мотивацію до певного виду діяльності, вольові якості – наполегливість, цілеспрямованість, працездатність.

Компетентний учитель, який працює з обдарованими дітьми, повинен володіти комплексом когнітивних, психоемоційних та вольових якостей; системою глибоких знань та вмінь: працювати за індивідуальними програмами; здійснювати науково-дослідницьку роботу; вміти організовувати процес застосування дітьми набутих знань на практиці.

Формування та розвиток професійних компетентностей педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами будуть можливими і ефективними, якщо в умовах методичної роботи загальноосвітніх закладів розробити і реалізувати програму відповідної підготовки, побудованої з урахуванням напрацьованих технологій формування та розвитку компетентності педагогів, що навчають і виховують обдарованих дітей. Реалізація програми за своїм змістом та організаційними формами забезпечить базовий рівень знань, вмінь і навичок педагога, необхідні йому для виявлення та реалізації творчих обдарувань школярів.

Мистецтвом формування зазначених компетентностей учитель повинен оволодівати все професійне життя. Продуману, систематичну, послідовну методичну роботу на місцях із формування професійних компетентностей педагогів можна і потрібно розглядати як потужний і ефективний засіб виховання обдарованої молоді.

Система подібних заходів повинна поєднуватися відповідною довгостроковою програмою, у котрій визначені стратегічні напрямки діяльності та тактичні особливості цієї роботи. На основі програми кожним учителем розробляються власні стратегії і тактики, виходячи зі специфіки роботи, досвіду та результатів діяльності, характеру труднощів та проблем, що виявляються в роботі. Формами такої роботи може бути весь арсенал методичного інструментарію.

Висновок. Таким чином, визначивши суть понять «компетенція», «компетентність», «компетентність педагога, що працює з обдарованими дітьми», «компетентнісний підхід» тощо, варто і потрібно засобами методичної роботи загальноосвітнього закладу розробити і реалізувати як загальношкільну, так і індивідуальні програми формування професійних компетенцій педагогів, що працюють з обдарованими дітьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Нормативно-правове забезпечення освіти: державні стандарти, програми, положення. – Х. : Основа, 2006. – Ч. 6. – 144 с.

2. Єрмаков І. Г. Феномен компетентнісно-спрямованої освіти / І. Г. Єрмаков // Крок за кроком до життєвої компетентності та успіху. – К. : Лат і К., 2003. – С. 68.
3. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи» № 755 від 20 серпня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.nau.ua>.
4. Тоффлер А. Третя хвиля / А. Тоффлер. – К. : Всесвіт, 2000. – С. 14.
5. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура : монографія / за ред. В. Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 472 с.
6. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М. А. Холодная. – 2-е изд., перераб. – СПб. : Питер, 2004. – 384 с.
7. Хоружа Л. Л. Компетентнісний підхід в освіті: ретроспективний погляд на розвиток ідеї / Л. Л. Хоружа // Педагогічна освіта: теорія і практика : збірник наукових праць. – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2007. – С. 178–183 с.
8. Quality education and competencies for life / Workshop 3 / Background Paper, 2004. – р. 6.
9. Spector, J. Michael de la Teja, Pleana. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. –ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification. – р.1.

Дата надходження до редакції: 31.01.2014 р.